

1.

ŽIVOT U KULI: PREDAJNI (NARATIVNI) ELEMENTI OBITELJSKIH IDENTIFIKACIJA, SJEĆANJA I ISKUSTAVA VEZANIH UZ KULU STOJANA JANKOVIĆA U ISLAMU GRČKOM

Tihana Rubić

UDK: 392.3:728.81(497.5 Islam Grčki)

Sažetak: Rad je prikaz inicijalnih istraživanja kulture pamćenja i kulture svakodnevice koja su se odvijala tijekom 2010. godine i koja su bila fokusirana na sjećanja i naracije članova obitelji Desnica. Kroz polustrukturirane intervjuve željelo se detektirati istaknute i relevantne povijesne i narativne sadržaje vezane uz život u Kuli Stojana Jankovića u Islamu Grčkom i u njezinom okruženju kroz razdoblje polovine 20. stoljeća. Istraživanje je bilo naslovljeno: *Kultura svakodnevice u Kuli Stojana Jankovića u Ravnim kotarima: između sjećanja i očekivanja*. Svako mjesto "otkriveno" kroz priču i sjećanje, istraživački je bilo tretirano kao polazište potencijalnoga budućeg rekonstruiranja i obnove ovog spomeničkog ambijenta. Radom se ilustrira na koji način istraživanja življene svakodnevice kroz okvir pamćenja, naracija i mentalnih uporišta individualnih i kolektivnih identifikacija, mogu potencijalno pridonijeti sveobuhvatnijem uvidu u život u Kuli i život domicilnoga stanovništva ovoga područja u 20. stoljeću. Znanstveno interpretirani i (re)valorizirani napose kroz okvir interkulturalnosti i održivoga razvoja, rezultati ovog istraživanja mogu činiti temelj i potencijal za budući razvoj ruralnog i kulturnog turizma područja Ravnih kotara.

Ključne riječi: kultura pamćenja, Kula Stojana Jankovića, Islam Grčki, Ravni kotari, obiteljska sjećanja, obitelj Desnica

Kultura svakodnevice u Kuli Stojana Jankovića u Ravnim kotarima: između sjećanja i očekivanja naslov je istraživanja koja se odvijalo u prvoj polovini 2010. godine. U projektu sam sudjelovala kao istraživačica i koordinatorica istraživanja. Ova se istraživačka inicijativa organizacijski vezivala uz Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, voditelja prof. dr. sc. Drage Roksandića, odnosno, dva znanstvena projekta Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske: "Triplex Confinium: hrvatska višegraničja u euromediteranskom kontekstu", voditelja prof. dr. sc. Drage Roksandića (Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu) i "Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca", voditeljice prof. dr. sc. Milane

Černelić (Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu). Oba projekta aflirana su znanstvenom programu “Triplex Confinium”, jednom od utemeljitelja spomenutoga fakultetskog Centra. Na osnovu ove istraživačke inicijative već je objavljen jedan znanstveni rad. Objavila ga je povjesničarka Ivana Cvijović Javorina, u zborniku radova *Intelektualci i rat 1939. – 1947.*, proizašlom s *Desničinih susreta* održanih 2011. godine, pod naslovom “Obiteljska sjećanja na ratne dane Vladana Desnice”.

Ukupnim se istraživanjem željelo detektirati istaknute i relevantne povijesne i narativne sadržaje vezane uz život u Kuli i u njezinom okruženju kroz razdoblje polovine 20. stoljeća. U veljači 2010. godine oblikovan je prijedlog istraživanja kojeg su sastavili prof. dr. sc. Drago Roksandić i autorica ovoga priloga. Odabrani su sadržaj i metodologija te postavljena istraživačka perspektiva. U teorijsko-konceptualnom smislu, riječ je o kvalitativnom istraživanju kulture pamćenja i kulture svakodnevice, a u metodološkom – o interdisciplinarnosti, istraživačkoj i interpretacijskoj suradnji povjesničara te etnologa i kulturnih antropologa. Koordinator istraživanja bili su prof. dr. sc. Drago Roksandić (povjesničar) i autorica ovog rada (etnologinja i kulturna antropologinja), a suradnici Ivana Cvijović (kasnije: Cvijović Javorina) (povjesničarka) i Goran Šobota (povjesničar). Kroz četiri intervjua s članovima obitelji Desnica, kvalitativno su rekognoscirani i dokumentirani narativni sadržaji vezani uz Kulu Stojana Jankovića u Islamu Grčkom, književnika Vladana Desnicu te obiteljski život i svakodnevicu na imanju i u neposrednom okruženju Kule.

Članovi obitelji Desnica, vlasnici Kule, glavni informanti, svojim su prijedlozima i komentarima bili i ravnopravni akteri u svim fazama provedbe istraživanja (u tehničkom, organizacijskom i konceptijskom smislu). Tako je zajednički dogovoren istraživački fokus: na svakodnevnom korištenju stambenih, gospodarskih (gospodarske zgrade, infrastruktura, izvor pitke vode), kulturnih i ekoloških (ljekovita vegetacija, nasadi, arboretum) sadržaja Kule, kao i na društvenim odnosima – komunikacijama članova obitelji s lokalnim stanovništvom (prijateljima, susjedima, slugama, najamnim radnicima) unutar posjeda i u njegovom neposrednom okruženju kroz 20. stoljeće, u mirnodopskim, ratnim i poratnim razdobljima. Obitelj Desnica bila je i osviješten akter u nakani da se njihova obiteljska sjećanja upotrijebe u revitalizaciji Kule i područja oko Kule te da se iskoriste za identifikaciju ključnih predajnih elemenata lokalnih iskustava i znanja, tj. svakodnevnog iskustva življenja u Kuli i u njezinoj neposrednoj blizini, a sve u svrhu znanstvenostručno valoriziranih i interpretiranih, mogućnosti revitalizacije ovoga područja. Narativan materijal dakle svjesno je korišten i poiman kroz istraživanje obostrano kao temelj za sagledavanje i interpretaciju kulture sjećanja, prenošenja i čuvanja društvenoga sjećanja, kao okvir za individualnu i kolektivnu identifikaciju te kao neizostavan okvira za znanstveno utemeljenu interpretaciju i revalorizaciju života stanovništva ovoga područja kroz 20. stoljeće. Riječju, egzaktn temelj velikog potencijala za budući razvoj ruralnog i kulturnog turizma, kao naglašenoga strateškog cilja ukupnog ekonomskog, gospodarskog i kulturnog razvoja šireg regionalnoga područja.

U okviru istraživanja težilo se rekonstrukciji fizičkog izgleda i funkcije određenoga toposa u razdoblju polovine 20. stoljeća te simboličkoga značenja koje je određeno mjesto u Kuli i/ili oko nje imalo tada za članove obitelji. To su bile priče o prostorima, ali i o životu i djetinjstvu samom te o ondašnjoj svakodnevici u Kuli i oko nje. Zanimalo nas je što se sve događalo u Kuli od gospodarskih i radne aktivnosti do slobodnoga vremena u spomenutom vremenskom razdoblju. Priče nipošto nisu bile statične. Drugi svjetski rat donio je velike promjene u sadržajima i načinu korištenja vanjskih prostora i sl., a razdoblje nakon Drugog svjetskog rata – pad gospodarskih aktivnosti na imanju i oko Kule.

Istraživanja su bila zamišljena na nekoliko lokaliteta i s osobama iz neposrednog okružja Kule u Islamu Grčkom: područje Ravnih kotara (s mještanima Islama Latinskog, Islama Grčkog, Kašića i Ruplja), Zagreb i Zadar. Kriterij odabira bila su povijesno važna mjesta u biografiji nekoliko generacija obitelji Desnica (napose razdoblja nakon Drugog svjetskog rata). Predstoji nam stoga dosadašnje spoznaje usmjerenije sagledati u sprezi s arhivskim izvorima znanja, odnosno, intenzivniji rad na prikupljanju i korištenju raznovrsne (obiteljske i druge) dokumentacije (dokumenti, pisma, dnevnici, obiteljski filmovi i fotografije) te proširiti u geografskom smislu na šire područje. Premda spoznaje dobivene u ovom, tek u Zagrebu započetom istraživanju kulture pamćenja i svakodnevice, prikupljene tehnikom polustrukturiranog intervjua, “pozivaju” na nastavak istraživanja, prikupljanja, interpretiranja i dokumentiranja građe, u ovoj inicijalnoj fazi također su uočeni pojedini elementi i sadržaji vrijedni istraživačke pažnje i dokumentiranja, ali i potencijalne revitalizacije Kule, Islama Grčkog i Ravnih kotara. Ti elementi čine okosnicu ovog rada.

1. Kultura pamćenja

Naracije i sjećanja o življenoj svakodnevici u Kuli i njezinom okruženju sagledani su i interpretirani kroz koncept *kulture pamćenja*. Taj koncept, poznat kako povjesničarima tako i etnologima i kulturnim antropologima, uključuje niz kvalitativnih, društvenih, simboličkih i duhovnih aspekata življene svakodnevice (Connerton 2004; Assmann 2006; Brkljačić i Prlenda 2006). Lokalno i regionalno utemeljena mentalna uporišta, naracije, vrednovanja i interpretacije čine osnovu za konstrukciju i detektiranje raznih razina identifikacija. Putem naracija i sjećanja pojedinaca utemeljenih u lokalnom i regionalnom kontekstu, mogu se detektirati prožimanja različitih individualnih i kolektivnih identifikacija stanovnika određenoga područja, u recentnoj i suvremenoj perspektivi: etnokonfesionalnih, etničkih, subetničkih, rodnih, generacijskih, klasnih, radnih i/ili drugih.

U teorijsko-konceptualnome smislu kultura pamćenja odnosi se na znanstvenoistraživačko prepoznavanje sociokulturnih i simboličkih elemenata u oblikovanju i konstruiranju kolektivnoga sjećanja, u evociranju pojedinih epizoda, događaja osoba ili pojava iz prošlosti. U ovom konkretnom istraživanju, zanimalo nas je prije svega *obiteljsko sjećanje*, odnosno, detektiranje pojedinih epizoda, događaja osoba ili pojava koje su obilježile povijest obitelji Desnica, a time, u širem smislu, Kule i/ili Ravnih kotara. Ta sjećanja sagledavaju se ne kao statični, već kao dinamični procesi, podložni stalnom definiranju i preispisivanju unutar trenutačnog, suvremenog društvenog i političkog konteksta, kao “suvremena konstrukcija projicirana u prošlost da bi se tumačila sadašnjost” (Čapo Žmegač 1998:17).

2. Kula Stojana Jankovića

Kula Stojana Jankovića u Islamu Grčkom u Ravnim kotarima jedinstven je kulturni spomenik pod zaštitom Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Riječ je o objektu s više od 2000 m², obzidanom na površini većoj od 4500 m². To je sadržajno kompleksan, stambeno-fortifikacijski objekt, vrlo važan gospodarski kompleks i veleposjed kroz stoljeća

(Basić 2010). Na osnovi ovih povijesnih činjenica pri oblikovanju istraživanja o kulturi pamćenja, stvorili smo pretpostavku da je svakodnevica većega broja ljudi s područja Ravnih kotara, bila na različite načine isprepletena s Kulom. Dosadašnja etnografska istraživanja, naročito ona sabrana u znanstveni zbornik radova pod naslovom *Zapisi iz Gornjih Ravnih kotara. Etnološki, povijesni i muzeološki prilozi o Islamu Latinskom, Islamu Grčkom, Kašiću i Podgradini*, urednica etnologinja prof. dr. sc. Milane Černelić i dr. sc. Marijete Rajković Iveta, objavljen 2010. godine, potvrđuju tu pretpostavku te ukazuju na raznovrsnost i intenzivnost društvenih, kulturnih i gospodarskih interakcija i komunikacija mještana ovog područja te na neodvojivost društvenih, kulturnih i ekonomskih sadržaja (Černelić i Rajković Iveta 2010:7-13). Poseban fokus istraživanja bio je i dubinski rekonstruirati naracije, sjećanja i stavove o interakcijama i komunikacijama (kroz čitavo 20. stoljeće) članova obitelji Desnica s njihovim susjedima i sumještanima.

Etnološka istraživanja tradicijske kulture provedena su 2005. i 2006. godine u etno-konfesionalno mješovitom području Islama Latinskog, Islama Grčkog, Kašića i Ruplja, koje čini uže regionalno okruženje Kule Stojana Jankovića. Istraživanja su obavljena pod vodstvom prof. dr. sc. Drage Roksandića i prof. dr. sc. Milane Černelić. Svjedoče nam o bogatom tradicijskom kulturnom nasljeđu ovoga područja i to u aspektima: tradicijskoga graditeljstva i kulture stanovanja, tradicijskog iskorištavanja energije i prirodnih resursa, tradicijskoga gospodarstva (maslinarstvo, vinogradarstvo, ovčarstvo, uzgoj žitarica), tradicijske prehrane i narodne medicine te tradicijske trgovine i ekonomskih komunikacija kroz čitavo 20. stoljeće. Ukoliko se Kula sagledava u njezinom višestoljetnom trajanju i kroz raznovrsnost njezinih tradicijskih, društvenih, ekonomskih i komunikacijskih sadržaja, uviđa se i putem etnoloških spoznaja kako je Kula neodvojiva od svoga užeg i šireg okruženja – društvenih, kulturnih i gospodarskih interakcija i komunikacija na području Ravnih kotara i šire.

3. Sjećanja obitelji Desnica

Empirijsko istraživanje provedeno je u Zagrebu, tehnikom polustrukturiranih intervjua, među dvjema generacijama članova obitelji Desnica. Oni žive i/ili rade u Zagrebu, a djetinjstvo i mladost, naročito u ljetnim mjesecima, provodili bi u Kuli Stojana Jankovića u Islamu Grčkom. Razgovori su bili vođeni u Zagrebu, najčešće istodobno s po dvoje sugovornika, sa: Stojanom (Bracom) Desnicom, Natašom Žerjavić-Desnica, Jelenom Ivičević-Desnica, Urošem Desnicom i Idom Dunjom Desnica Franković, Olgom Škarić, Tatjanom Škarić-Jurić i Ksenijom Škarić-Šuljić. Djeca književnika Vladana Desnice, Olga, Nataša, Jelena i Uroš, su od 1946. godine u Zagrebu (Olga je, primjerice, tada išla u 4. razred osnovne škole). Olga i Jelena te Nataša i Uroš generacijski su, po dvoje, bliži jedno drugome: između Olge i Nataše je razlika od jedne i pola godine i rođene su tridesetih godina 20. stoljeća (1936. i 1937.), a između Uroša i Nataše je razlika od tri godine i rođeni su početkom četrdesetih godina 20. stoljeća (1941. i 1944.). Stoga su najčešće po dvoje boravili na imanju: Uroš i Nataša su više bili s roditeljima (jer su bili mlađa djeca) i oni su na imanju boravili jedan mjesec, dok su Jelena i Olga (kao starija djeca) boravile više s bakom i one su ondje bile drugi mjesec. Dakle, kao djeca najčešće nisu

boravili na imanju svi četvero istovremeno i njihovi se doživljaji imanja i u tom smislu umnogome razlikuju.

Članovima obitelji su, u svrhu pripreme za intervju, bile prosljeđene etnološke upitnice, pripremljena pitanja za početak prvih razgovora, kao i prelomljene verzije tekstova za spomenutu etnološku knjigu o Ravnim kotarima (koja je tada bila još u pripremi za tisak), sve to kao konkretniji uvid u pitanja koja mogu očekivati prilikom intervjua, ali i sadržajan i faktografski orijentir i podsjetnik na neke motive, teme i sadržaje iz tradicijske kulture, a koje su u ranijim razgovorima s etnologima i terenskim istraživanjima po Ravnim kotarima godinu ranije spominjali mještani gornjih Ravnih kotara. Članovi obitelji redovito bi nas obavještavali kako su međusobno razgovarali o projektu i kako osim svojih sjećanja, imaju i bogatu pisanu čuvanu dokumentaciju koja je pripadala književniku Vladanu Desnici, njihovu ocu. Naknadno bi se nekih detalja prisjećali, povezivali u cjelinu segmentirana, “točkasta” sjećanja. Prisjećali se (Uroš Desnica) kako su i sami devedesetih godina 20. stoljeća, pokušali nešto slično projektno realizirati – o tome kako su stanovnici Islama Grčkog i Islama Latinskog doživljavali Kulu.

Razgovori s članovima obitelji Desnica bili su inspirativni i slikoviti. Izražena je bila međusobna emocionalna povezanost kazivača u trenutku kada bi pogledima, mimikom ili srdačnim osmijehom, poticali jedni druge u razgovoru na osvježanje i prizivanje pojedinačnih sjećanja. Gotovo da ste naše sugovornike, danas umirovljeničke generacije, mogli kroz priču upravo vidjeti kako se kao djeca igraju ispred Kule. Ili kao da upravo prelistavate njihov obiteljski fotoalbum. Etnologinja Melanija Belaj svojevremeno je, baveći se obiteljskim albumima i načinima na koje se unutar obiteljske zajednice njima pristupa i kako ih se koristi, pregledava, čuva, o njima pripovijeda i nanovo ih se lista, pisala kako: “obiteljska fotografija u današnje vrijeme, svugdje dostupna kao medij obiteljskoga samoprikazivanja (...) može smanjiti napetosti obiteljskoga života, (...) ojačati integraciju obitelji kao skupine (...)” pri čemu je, nastavlja Belaj, “obitelj i subjekt i objekt” (Belaj 2008:136). U slučaju našeg istraživanja, riječ je bila o provociranju sjećanja kroz zajednički razgovor, dok je Belaj trenutke prisjećanja na obiteljske prošle trenutke kroz medij obiteljskoga albuma i pregledavanja slika, opisala na način da je fotografija “postala obiteljskim instrumentom samospoznaje i prikazivanja — sredstvo pomoću kojeg će se obiteljsko pamćenje nastaviti i ovjekovječiti, a obiteljska priča dalje pričati (...)” (Belaj 2006:53).

Razgovore smo fokusirali na vanjske prostore, topose oko Kule: crkva, *Klokotuša*, *peškiera*, *pod odrinom*, *velika avlija*, *gmajna*, *kapija* i obradive površine. Strukturiranjem priče i osobnih sjećanja oko istaknutih toposa i ambijenata, otkrivali smo koja su to istaknuta “mjesta sjećanja” te uvidali neodvojivost jednih od drugih. Zanimali su nas sadržaji i funkcije tih prostora, načini njihova korištenja. Dodatno, zanimala su nas i simboličke dimenzije – “upisana”, “skrivena”, “osobna” značenja svakog ambijenta i toposa te logika njihove povezanosti na razini njihova svakodnevnog i povremenoga korištenja, iz perspektive (sjećanja) naših sugovornika. Desnicama su vanjski prostori, u razdoblju njihova djetinjstva, a to se posebno odnosi na četrdesete godine 20. stoljeća, značili mnogo. Od “bijega od autoriteta” (odraslih) do inspirativnoga mjesta istraživanja i igre: “...cilj djece bio doći, na tom velikom imanju, na takvu udaljenost s koje se nije moglo čuti dozivanje [starijih]”. (Olga).

Unutrašnje prostore bi mahom koristili stariji (*stara baka*, *teta*), dok su vanjske koristila djeca. Jedini vanjski prostor koji su *baba* i *did* koristili je prostor *oko velikog stola* predvečer, gdje je poslije 17 sati, prema sjećanjima Desnica, bilo uvijek ugodno za sjedenje.

Uočena je, dakle, određena dnevna mobilnost i generacijska heterogenost unutar imanja. Nadalje, djeci je *vanjski*, seoski život, život koji su nazirali da se odvija izvan zidina i imanja, u vrijeme nakon Drugog svjetskog rata, bio iznimno privlačan i nepoznat: u kraćem doticaju sa seoskom djecom i ženama, Desnice bi prepoznavale *drugost* seoskih žena, a time i vlastitu *drugost*. Seoske žene iza ograde imanja (fizička odijeljenost) oblačile su se “drugačije”; nosile vodu na poseban način (na glavi, na malom podmetaču – *kotuljak*); imale graciozan, elegantan hod, uspravan položaj tijela kao balans pri nošenju tereta na glavi; crne, nabrane suknje, bijele košulje, pregače (*traveža*). Kao djevojčice (oko 9 godina starosti) Nataša i Olga Desnica pokušale bi oponašati te žene i same nositi vodu na glavi, ne iz potrebe, već iz djetinje radoznalosti, s obzirom da im je voda u okviru imanja bila uvijek dostupna (na izvoru pitke vode u okviru imanja) te nisu imale stvarne potrebe za opskrbom vodom s udaljenih mjesta od vlastite kuće, potrebe kakve su uočavale kod seoskog stanovništva kojemu je obitelj dopuštala korištenje izvorske vode (za piće i ručno pranje rublja). U tom je razdoblju, kako se prisjećaju Desnice, kontakt s mještanima i ostvarivan bio najviše *na vodi*.

“Kao je to [Kula i imanja] bilo jako odrezano od svijeta, kad su ljudi [seljaci, radnici, mještani] dolazili, nama je to bila fešta! Naprosto smo se veselili tome, vanjskom svijetu.” (Nataša).

“Od tri sata ujutro su se radili poslovi i mi smo kao djeca tražili da nas probude u tri ujutro da i mi sudjelujemo, jer bi već u 8 sati ujutro sve (vijanje, uporaba konja...) bilo gotovo” (smije se). (Olga).

U kontekstu sjećanja na djetinjstvo spomenuta su tri važna toposa: *ispod kestenova*, *ispred crkvice*, *jablanovi* i *ogroman kameni stol*. Kestenova danas nema, ali je želja Obitelji da se oni ponovno zasade zbog “fantastične hladovine” i “skrivenosti” ispod kestenova. Na jednoj od najstarijih fotografija imanja, koju čuva obitelj Desnica, prema kazivanju Uroša Desnice, vide se ti kestenovi. To je izvrstan polazišni materijal za moguću rekonstrukciju tih nasada, nekadašnjih stoljetnih stabala koja su počela trnuti negdje pred Drugi svjetski rat, ali i bila pogođena od granata u Drugom svjetskom ratu kada je pogođen i ugao Kule i izgubljen dotok vode: “... da se to obnovi” i da “unuci i praunuci to mogu uživati i vidjeti”. (Nataša).

Sjeverozapadna strana Kule, *ispred crkvice*, najugodnije je mjesto za sjedenje i boravak. Prema sjećanju Desnica, ondje su bili “... *plato* i *borik*. S tog dijela ‘puca’ najljepši pogled na okolicu.” (Nataša).

Nekadašnja aleja jablanova (oko tristo stabala) činila su reprezentativan pristup Kuli, komunikacijsku okosnicu unutar imanja, vegetacijsku kosu liniju – *stradun*, *vijal*. Čitav sustav komunikacija unutar imanja bio je snažno određen tom linijom koja se protezala prema jugu, s kanalima popločenim s objiju strana. Postojao je i poprečni *stradun* koji je zavijao i na jednom mjestu sjekao glavni *stradun*, mjesto koje je nakon Drugog svjetskog rata bilo izorano traktorima, voda naplavljena pa je postalo močvarno. Obitelj smatra kako je važno da se uspostavi i rekonstruira taj sustav komunikacija kakav pamte do Drugog svjetskog rata jer on podrazumijeva i optimalnu protočnost vode, a što je nužno, uočavaju Desnice, i za funkcioniranje vrta i oranica unutar i oko imanja.

Još jedan važan i reprezentativan topos bio je i *ogroman kameni stol* sa kojega je, Desnice pamte, “pogled ‘pucao’ na sve strane”, te je to bilo “ugodno mjesto za sjedenje popodne i predvečer”, “za popodnevnu kavu”. “...*did* i *baka* (su) sjedili za tim stolom navečer.” (Olga). “Taj je stol bio najvedrije i najsunčanije mjesto oko Kule.” (Nataša).

Istaknut motiv koji su Desnice opisale i istaknule, a koji može biti prezentiran samo kroz izravno iskustvo bivanja i življenja na imanju, jesu vjetrovi. Osobito lociranje vjetrova i njihovih tipova (maestrala i bure) unutar imanja. Maestral se osjećao na mjestu gdje su nekada bili jablanovi. Ugodu maestrala koji je ondje puhao pojačavali su, prisjećaju se, “hladovina i tama koju su stvarali ti gusti jablanovi”. Bura je puhala sa suprotne strane imanja (s vebitske strane) i ondje je bilo “hladno, vjetrovito, ali su ondje uspijevali *bajami*”. (Olga).

Sjećanja na djetinjstvo četrdesetih godina 20. stoljeća bila su i rodno determinirana i diferencirana: “kao dječak verao po tavanu, radio škure... koristio neke ‘skriveni’ prostore koje nisu drugi koristili.” (Uroš).

4. Zaključna razmatranja

Inicijalni istraživački uvidi i spoznaje ukazali su nam na nužnost daljnjih kvalitativnih istraživanja i intervjuiranja kako članova obitelji Desnica, tako i žitelja Ravnih kotara, onih koji nisu živjeli u Kuli, već u njezinoj blizini, te bi povremeno poslom, potrebom ili prijateljskim vezama, u Kulu navraćali. Ta bi se istraživanja po mogućnosti trebala odvijati u kontinuiranoj aktivnoj uključenosti studenata diplomskog i poslijediplomskog studija na Odsjeku za povijest i Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te na Sveučilištu u Zadru, te neposrednom suradnjom raznih regionalnih i državnih znanstvenih i kulturnih institucija (Sveučilište u Zadru, Narodni muzej u Zadru, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Zadra, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i dr.). Sakupljena građa analizirat će se i znanstveno interpretirati u sprezi sa studijskim radom. Provedene aktivnosti te implementacija rezultata istraživanja (u svrhu daljnjeg interdisciplinarnoga rada na obnovi materijalnih, duhovnih i društvenih sadržaja ovih prostora, riječju, življene svakodnevice) odvijat će se kroz organizaciju konferencija, seminara i radionica, tiskanje radova u regionalnim/nacionalnim znanstvenim publikacijama te kroz pružanje tehničke i savjetodavne pomoći državnim i regionalnim, znanstvenim, stručnim te administrativno-pravnim institucijama nadležnim za odvijanje ukupne revitalizacije ovoga područja.

Krajem 2010. i u prvom kvartalu 2011. godine razmišljalo se o objavljivanju zasebne publikacije o prikupljenim sjećanjima i kazivanjima obitelji Desnica, bilo u vidu cjelovitih razgovora, bilo u vidu ulomaka iskaza članova obitelji Desnica. U budućnosti nam je namjera proširiti započeto istraživanje i uklopiti nastavak istraživanja formalnije, eksplicitnije u natječajnu prijavu za projekte i programe kojima se potiče regionalna i međuregionalna suradnja.

Zasad su, putem naracija i sjećanja, kvalitativno usmjerenog istraživanja i polustrukturiranih intervjua, detektirani, značajni sadržajni elementi vezani uz Kulu Stojana Jankovića i život u Kuli četrdesetih godina 20. stoljeća:

1. postojala je vrlo gusta mreža komunikacija unutar imanja. S time u svezi relevantno bi bilo izraditi i vizualni dokument (na primjer kao dodatni sadržaj u nastavku spomenute orijentacijske karte) – skicu putova, staza, smjerova kretanja i svakodnevnih komunikacija unutar imanja;

2. postojala je dnevna i godišnja mobilnost i dinamika kretanja i boravka unutar imanja (s obzirom na doba dana i doba godine različitim su intenzitetom korišteni pojedini prostori imanja);
3. Kula je kroz stoljeća imala svoju dinamiku promjena njezina izgleda i funkcija određenih prostorija jer je svaka generacija mijenjala izgled Kule. Narednim istraživanjem i revitalizacijskim pokušajima, trebalo bi promisliti koje razdoblje/razdoblja i s kojom argumentacijom težimo rekonstruirati;
4. pokazuje se važnost rekonstrukcije različitih “tipova” sjećanja: kako onih izravnih, tako i posredovanih. Posredovana sjećanja ostvaruju se mahom kroz obiteljska ritualna okupljanja (kada se prepričavaju događaji iz obiteljske prošlosti pa članovi obitelji, premda primjerice tada još nisu bili niti rođeni, “živo pamte” neke istaknute događaje i epizode iz obiteljske prošlosti);
5. pokazuje se u budućnosti važnost detektiranja rodnih i generacijskih razlika u sjećanjima. Potencijalno se može time dobiti dinamičnija “priča o imanju” koja može na zanimljiv i heterogen način biti prezentirana u kulturno-turističke i promidžbene svrhe;
6. u budućem bavljenju teme važno je osobitu pozornost usmjeriti na vremenska determiniranja i jasnija vremenska određenja pojedinih sjećanja, s obzirom da ona u sjećanjima i kazivanjima nerijetko nemaju jasne vremenske obrise. Sami kazivači istaknuli su kako su njihova sjećanja nerijetko diskontinuirana, “točkasta”, te kako nema jednakih sjećanja na sva mjesta i sva vremenska razdoblja koja su nam u fokusu interesa, u sklopu imanja;
7. voda je izdašna tema oko koje se može graditi niz sjećanja i priča. Pokazuje se iznimna potencijalna funkcionalnost tog aspekta u revitalizaciji imanja (zanimljivost priča i sjećanja o vodi na imanju). Spomenut je u razgovoru niz važnih toposa koja bi bila vrijedna za revitalizaciju i obnovu: *ispod kestena, ispred crkvice, jablanovi i kameni stol*.

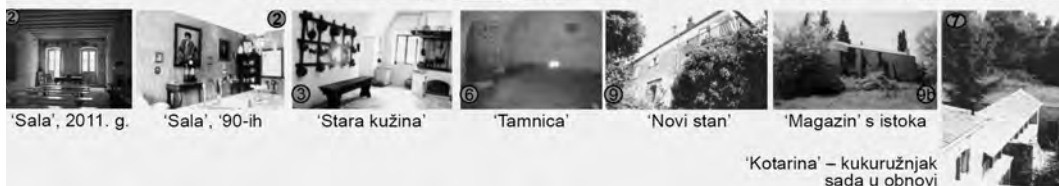
Istraživanja življene svakodnevice kroz okvir pamćenja, naracija i mentalnih uporišta individualnih i kolektivnih identifikacija mogu bitno pridonijeti sveobuhvatnijem uvidu u život u Kuli i život domicilnoga stanovništva ovoga područja u 20. stoljeću. Znanstveno utemeljeno interpretirani i revalorizirani rezultati tih istraživanja mogu činiti egzaktn temelj i velik potencijal za budući razvoj ruralnog i kulturnog turizma nekog područja. Potencijalno pružaju dodatnu kvalitetu i sadržaj u sagledavanju i revitalizaciji kulture življene svakodnevice ovoga područja, kroz okvir 20. stoljeća i okvir interkulturalnosti te vezano za procese usmjerene k (re)valorizaciji, revitalizaciji i održivom razvoju. U tom smislu mišljen je i ovaj rad i istraživanje, kao prilog raspravi o obnovi i revitalizaciji Kule Stojana Jankovića i njezina šireg regionalnog okruženja.

Svako mjesto “otkriveno” kroz priču i sjećanje, istraživački je bilo tretirano kao polazište potencijalnoga budućeg rekonstruiranja i obnove ovog spomeničkog ambijenta. Jedan od mogućih konkretnijih doprinosa za budući osmišljen i strateški razvoj kulturno-turističke i promidžbeno-edukativne ponude Kule i njezina šireg okruženja, mogao bi biti pisani, interaktivni vodič poput orijentacijske karte. Takva karta postoji (Slika 1), ali zasad informacijskog karaktera, ne još uvijek u razvedenijoj interaktivnoj formi. U kartu bi se u budućnosti moglo tehnički i sadržajno implementirati dodatne raznovrsne sadržaje i priče vezane uz određene topose, prikupljene ovim istraživanjem, s kojima bi se posjetitelji Kule i okolice mogli “klikom” na sadržaje na karti, a potom i fizičkim obilaskom same lokacije, interaktivno upoznavati.

Orijentacijska karta kompleksa Kule Jankovića Status ljeta 2014.

Nakon što ste ušli u kompleks kroz glavnu kapiju (A) prilazni put kroz 'Veliku avliju' (D) doveo Vas je do glavnog ulaza u objekte, te se nalazite u prostoru "Straža" (1). Desni pano u "Straži", kao i ovaj letak, pokazuju Vam raspored zgrada, prvenstveno onih dijelova kompleksa koji su obnovljeni do stupnja da se mogu posjetiti. Isti pano još pokazuje i preporučene pravce obilaska kompleksa.

Preporučamo da, također, pročitate i sadržaj lijevog panoa, u istoj prostoriji. Tamo ćete naći osnovne podatke o samom kompleksu i njegovoj burnoj povijesti i ličnostima povezanim s Kulom. O kulturnoj baštini (zbirke Kule Jankovića), o dinamici obnove do sada, te planovima za budućnost možete pročitati na panou 3 (u prolazu između "Sale" i "Stare kužine").

- (1) "Straža". Lijevo je ulaz u "Salu" (2); desno ulaz u "Škritorij" (5), (prizemlje "Stare kuće") te, dalje u Retrobotegu" (sanitarni čvor).
- (2) "Sala" i "Ispred Sale" (do konačnog uređenja, multifunkcionalna i izložbena dvorana). 2014 g. izložbe: 1) Tri restaurirane slike iz zbirki Kule, 2) Ususret obnovljenoj Kuli.
- (3) "Stara kužina" – Etnografska zbirka, stalni postav.
- (4) "Kula" - vidikovac, (4) prva terasa je iznad "Stare kužine", te druga, viša terasa, vidikovac.
- (5) "Stara kuća". Do jeseni 2014 obnovljeno je i uređeno prizemlje (5), te je u njemu postavljena Foto-izložba "Kula Jankovića i njeni stanovnici i zbirke". U prizemlju je također sanitarni čvor. Prvi i drugi kat je u obnovi. Ova stara zgrada, uz prostore (1)-(6) trebala bi sadržavati glavninu zbirki "Kule Jankovića" nakon njihovog povratka.
- (6) "Tamnica"- nalazi se ispod 'stare kužine', isto je bačvasto zasvođena, i najstariji je dio kompleksa.
- (7) "Kotarina" – kukurušnjak, tradicijska kuća. Prizemlje ovog lijepog objekta obnovljeno je 2012 g. (8) "Ortulanica" - kula stražara nalazi se uz glavni ulaz u kompleks. Još je u ruševnom stanju i ne može se posjetiti.
- (9) Rezidencijalni dio. Dio "magazina" (9b) služi već godinama kao spavaonica za smještaj učesnika manifestacija "Međunarodni ljetni kamp", "Ljetna škola" i sl.
- (B) Sjeverna fronta, budući Međunarodni sveučilišni centar.
- (C) Južni dio parka (Arboretum).
- (D) "Velika avlija" – glavno dvorište.

Želimo Vam ugodan boravak u Dvorima Jankovića

Slika 1. Karta koju je izradio dr. sc. Uroš Desnica 2013. godine, na osnovi zračne snimke prof. dr. sc. Boška Pribečevića (Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) izrađene u okviru projekta *Kula Jankovića: spomenik kulture, pokretač održivog razvoja Ravnih kotara*. Autorica teksta zahvaljuje gospodinu Urošu Desnici i obitelji Desnica na ustupanju karte za potrebe ovog rada.

Literatura i izvori

- ASSMANN, Jan. 2006. "Kultura sjećanja". U: *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić i Sandra Prleđa. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 45–79.
- BASIĆ, Ivan. 2010. *Od domus episcopi do Kule Jankovića. Prostorni razvoj Kule Stojana Jankovića u Islamu Grčkom*. Zagreb: Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta – FF-press.
- BELAJ, Melanija. 2006. "Obiteljska fotografija – analiza i interpretacija u okviru teorije predstavljanja E. Goffmana." *Etnološka tribina*, 36:53–71.
- BELAJ, Melanija. 2008. "Obiteljska fotografija kao kreiranje i arhiviranje (poželjne) stvarnosti." *Narodna umjetnost*, 45:135–153.
- BRKLJAČIĆ, Maja i Sandra PRLEĐA (prir.). 2006. *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- CVIJOVIĆ JAVORINA, Ivana. 2012. "Obiteljska sjećanja na ratne dane Vladana Desnice." U *Intelektualci i rat 1939.–1947. Zbornik radova s Desničinih susreta 2011*. Zagreb: Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta – FF-press, 255–266.
- CONNERTON, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna. 1998. "Elementi hrvatske seljačke kulture u prostoru i vremenu". U *Etnografija, svagdan i blagdan hrvatskog puka*, ur. Josip Bratulić, Jelena Hekman. Serijal Hrvatska, ur. Miro A. Mihovilović. Zagreb: Matica hrvatska, 9–22.
- ČERNELIĆ, Milana i Marijeta RAJKOVIĆ IVETA, 2010. *Zapisi iz gornjih Ravnih Kotara: Etnološki, povijesni i muzeološki prilozi o Islamu Latinskom, Islamu Grčkom, Kašiću i Podgradini*. Zagreb: Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta – FF-press.
- Transkripti i bilješke s razgovora sa članovima obitelji Desnica*, proljeće 2010. godine. Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.